

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ НОВИТЕ АНГЛИЙСКИ ЗАЕМКИ И ТЯХНАТА АДАПТАЦИЯ КЪМ СИСТЕМАТА НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Ваня Зидарова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

At the end of the twentieth century were got out a lot of English words in the Bulgarian lexical system. They give satisfaction to different nominative and synonymous needs. The new English words cover a wide thematic field – politics, economics, culture, etc. Some of them function as part of individual vocabulary. In Bulgarian language no common rules to adapting English words exist. The trend is transcription, but very often English words are transliterated. New English words are a productive source for making new Bulgarian words. The polysemantics of English words is not retained in Bulgarian language.

Key words: English words, Bulgarian words, foreign words, transcription, transliteration

Преди имахме съвещания, сега имаме мийтинги; имахме портиери, а сега – рецепционисти; секретарките вече са офис мениджъри, ръководителите – генерални мениджъри; гледаме сиди и дивиди, най-добре, ако е на 3D; ядем попкорн, чипс и фастфуд; на пикник приготвяме барбекю; във фитнеса правим бодибилдинг; в бюти салона – пилинг, стайлинг и фейслифтинг; в чата пращаме имейли и есемеси; четем блогове и адваме френдове.

Из рекламата на „Загорка“, 2011 г.

Заемането на думи от чужди езици е процес, който е налице във всички езици. Няма език, на който да е спестено присъствието на чуждоезикови елементи в лексиката. Това се дължи преди всичко на факта, че никой език не съществува изолирано и в по-голяма или по-малка степен се намира в контакт с други езикови системи. От особено значение за заемането на чужди думи са геополитическият и културно-историческият фактор. Преносът на думи от един език в друг е особено активен в последните десетилетия, когато границите между

народите и езиците станаха символични и бяха премахнати някои характерни за миналото езикови бариери. Снемането на ограниченията за придвижване на лексиката от една система в друга доведе до увеличаване броя на чуждоезиковите лексикални единици в речниците на всички съвременни европейски езици. Историята показва, че винаги е съществувал определен превес, засилено влияние на един или друг език в общеевропейски контекст. Кой да бъде този език, е зависело преди всичко от неговата обществено-политическа и културна значимост, от ролята му в междуезиковата комуникация.

Краят на ХХ в. и началото на ХХІ в. е именно такъв период на обществена динамика – смяна на политическата система, промяна на обществените и икономическите отношения, „бум“ на технологиите, отваряне на комуникативните и езиковите граници, съществени изменения в духовната и материалната култура. И всички тези промени се извършиха едновременно за сравнително кратък период. Затова и последните десетилетия се отличават с изключителна езикова динамика. Броят на лексикалните и семантичните иновации нарасна и предизвика нови взаимоотношения и нови стандарти в речевото пространство. Новите номинативни единици (неологизми) бързо се разделяха обаче с основното си качество – усещане за новост и необичайност – и се адаптираха към активната лексика.

Английският език сравнително най-късно започва да оказва влияние върху българския. Установено е, че около Освобождението в речника ни е имало само няколко десетки думи от английски произход, които при това не са били заети пряко от английски, а чрез френски или руски език. През ХХ в. английският език засилва влиянието си в европейски мащаб, което се отразява и върху броя на английските заемки в българския. Чрез преки контакти, чрез радиото и телевизията, чрез литературата и музиката проникват все по-голямо количество английски думи, имащи широк тематичен обхват. Повечето от тях са приети за номинативно необходими, тъй като означават нови реалии в обществения живот. Чрез английския език бяха заети и думи от други езици, главно от международната обществено-политическа и терминологична лексика. Немалка част от новите английски думи обаче са възприети под влияние на модата и стремежа към оригинален изказ. Тъй като доминиращата роля на английския език се чувства във всички европейски езици, значителна част от заемките в българския са приети и в останалите съвременни книжовни езици. До 1989 г. територия на английските заемки бяха главно следните тематични сфери: спорт – *футбол, волейбол, мач, хандбал, гол, тенис, старт,*

ринг, тъч, аут, финиш, допинг, рефер, спорт, гейм, баскетбол, нокаут, нокдаун, стопер, халф, рали, бек, спортсмен; транспорт – джип, диспечер, катер, трамвай, тролей, трафик, лифт, лайнер, стюардеса, вагон, стартер; бит – бойлер, бифтек, бекон, уиски, джин, джем-пър, кейк, сандвич, пуловер, кетчуп, коктейл, пикник; култура – джаз, рок, фолклор, блус, соул; политика и общество – бридж, сноб, уикенд, паркинг, дизайн, блъф, бюджет, гангстер, детектив, клуб, чек, митинг, мотел, секс. Част от тези заемки са били възприети индиректно чрез руския език или някой друг европейски език.

След 1989 г. се създадоха условия за безпроблемно навлизане на английски заемки в българския език, и то в най-разнообразни тематични области. Наред с книжовните заемки в речта сме свидетели на спонтанна употреба на английски думи и словосъчетания, които могат да се категоризират като оказионализми или пък са белег на младежкия сленг: *бест (best), фърст (first), спешъл (special), френд (friend), софт (soft), хард (hard), аут (out), лузър (loser), кул (cool), мен (man), ловкаме се (love)*. Впечатлението, че българският език е „залят“ от англицизми, се дължи именно на съвременното речево поведение, в което се наблюдава по-голямо количество английски думи, отколкото са реално заети в лексикалната система.

Причините и обстоятелствата, обусловили мащабното навлизане на думи от английския език, са различни.

Първо, английският език стана изключително популярен и достъпен за всички. Младите хора се устремиха към него като към изход за излизане от българските рамки на съществуване, той се превърна в символ на ограничаваната до този момент свобода. Появиха се множество курсове за овладяването му, почти във всяко училище има специализирани паралелки, в които английският език се изучава усилено, той е в много случаи и необходимо условия за получаване на качествено образование у нас или в чужбина.

Второ, мобилните комуникации и интернет са немислими без владенето на поне минимален набор от изразни средства на английски език. А днешният ден изисква повечето от нас да ползват новите комуникативни форми и средства.

Трето, владенето на английския език е предпоставка за полесни контакти с останалите европейски езици, в които английският също бележи силно влияние през последните десетилетия.

Четвърто, англоезичната култура „завладя“ литературата, медиите, киното и телевизията. Свободното излъчване на английски и аме-

рикански културни (и субкултурни) продукти се превърна в канал, по който неусетно навлязоха много английски думи.

Пето, отношението към английския език е и емоционално подплатено. Ползването му беше в определен момент проява на своеобразна съпротива срещу съществуващите преди промените обществени и културни ограничения, той се превърна в език символ на новите отношения. Тук все пак трябва да се отбележи и елемент на „модност“. Както навремето „европеизираните българи“ от „Криворазбраната цивилизация“ на Д. Войников се напъваха да усвоят френския, да се „пофренчат“ и да избягат от българското, така днес за много хора ползването – по повод и без повод – на английски думи се превърна в мода и начин да се изрази някакъв вид (псевдо)интелектуалност.

Новите тематични гнезда, в които се обособиха значителни корпуси от английска лексика, са следните:

1. Общество – *мол, аутлет, секънд хенд, пиар, гард, бодигард, гей, имидж, дрескод, фейсконтрол, шопинг, шоурум, лизинг, уъркшоп, юпи;*

2. Икономика – *маркетинг, мениджър, холдинг, дъмпинг, дилър, брокер, спонсор, супервайзър, фиксинг, ваучер, франчайзинг, лейбъл, бизнес, тренд;*

3. Политика – *импийчмънт, рейнджър, омбудсман, имиджмейкър;*

4. Комуникации и технологии – *сървър, онлайн, лаптоп, геймър, джиесем, есемес, браузер, имейл, хардуер, чат, принтер, бъг, софтуер, дивиди, файл, сайт, роуминг;*

5. Бит – *тишърт, фреш, фризер, органайзер, тишърт, фешън, джус, пъб, дартс, лифтинг, пиърсинг;*

6. Култура – *шоу, риалити шоу, токишоу, бестселър, кавър, римейк, мейкинг, трилър, sci-fi (сай-фай, сайънс фикшън), хепънинг, аплауз, ентъртейнмънт, кастинг, нюзрум, праймтайм, фен, пърформънс.*

С навлизането на английската лексика се разгърнаха синонимните възможности на българския език, тъй като се обособиха двойки от синонимни названия с относително еднаква фреквентност в речта: *бодигард – телохранител, килър – убиец, джипи – личен лекар, гид/гайд – екскурзовод, климатик – еър къндишън, чейнджбюро – сарафско бюро, джиесем – мобилен телефон, имейл – електронна поща, секънд хенд – втора употреба, стрийтбол – уличен баскетбол, душ гел – шауър гел.* При много от тези синонимни двойки е протекъл процес на калкиране. Но в повечето случаи заемането на английски думи става с номинатив-

на цел и задоволява нуждата от ословесяване на доскоро непопулярни сфери и нови понятия.

Адаптирането на английските заемки към българската книжовноезикова система се осъществява в няколко посоки: фонетична, семантична, деривационно-морфологична, граматична.

1. Фонетична адаптация. Транскрипция и транслитерация

Методите на транскрипция и транслитерация се прилагат доста непоследователно. Налице са примери както за транскрибирани, така и за транслитерирани думи. При една част от английските заемки, особено при тези, които са относително по-отдавнашни или са приети по всяка вероятност по писмен път, се наблюдава съобразяване не с изговора, а предимно с писмената форма на думата. Например: *миксер* – *mixer*, *тостер* – *toaster*, *аплауз* – *applause*, *донор* – *donor*, *брокер* – *broker*, *принтер* – *printer*, *маркет* – *market*, *фал* – *fall*. В по-новите заемки като че ли преобладава транскрибирането на думите. Това се дължи на популярността на английския език в произносителната му форма, на владеенето на езика от повече хора и познатостта на думите. Например: *лейбъл* – *label*, *имидж* – *image*, *мейкър* – *maker*, *ентъртейнмънт* – *entertainment*, *хардуер* – *hard ware*, *онлайн* – *online*, *шоурум* – *show room*, *гей* – *gay*, *дилър* – *dealer*, *сайт* – *site*, *файл* – *file*.

При по-новите заемки е налице в по-голяма степен съобразяването с изговора. Стремешът е да се запази в максимална степен автентичното произношение, доколкото фонетичната система на българския език го позволява. Българският език обаче налага някои фонетични ограничения, свързани с българската изговорна практика. Например не се спазва дължината на гласните: *брифинг* – *brief* (*bri:f*), *митинг* – *meeting* (*me:t*), *тим* – *team* (*ti:m*), *бук* – *book* (*bu:k*), *рум* – *room* (*ru:m*), *лидер* – *leader* (*li:də*). Само в редки случаи наблюдаваме опит за отразяване на квантитета, което става по два начина: комбинацията /ий/ или двойни гласни. Например: *стрийт*, *стрийтбол*, *тийнейджър*, *фаст фууд*.

Фонетичните разлики между българския и английския език са съществени, затова и невинаги може да се намери точен еквивалент при изговор. Някои английски звукове нямат български аналог, поради което се налага да се търсят различни повече или по-малко близки подобия по звучене. Това води и до много случаи на колебания, на различни варианти на една и съща английска дума. Буквата /a/ с фонетично съдържание /æ/ се предава на български език по два начина. Първият е като /e/. Например: *хепънинг* – *happening* (*hæpəniŋ*), *екшън* – *action* (*ækfən*),

фентъзи – *fantasy* (*fántæzi*). Той е по-разпространеният и стои по-близо до транскрипцията. Вторият е като /a/ и при тези думи по-скоро можем да говорим за транслитерация. Например *адвам* (*add*). Можем да открием и конкурентни форми, в които се наблюдава непоследователност: *скенер*, но *сканирам* – *to scan*, *кемпинг* и *къмпинг* – *camping*.

По два начина се предава и английската фонема /u/. Единият е като /ъ/, например *бънджи* (*bungee*), *лъки* (*lucky*), *пъб* (*pub*). Другият е като /a/, например *стаф* (*stuff*). Срещат се и случаи на транслитерация, които водят до съществуването на успоредни форми. Например: *stuff* – *стаф* / *стъф*; *клуб*, но *кльбър*, *кльбинг*; *ketchup* – *кетчуп* и *кетчън*; *bungalow* – *бунгало* и *бънгало*.

Особено голяма непоследователност наблюдаваме при предаване на български език на думите, съдържащи суфиксите -ir, -er, -ar. Най-голяма сред тях е групата на думите, завършващи на -er, спадащи към номина агентис. При тях почти наравно са случаите на транскрипция /-ър/ и транслитерация /-ер/. Транскрипция наблюдаваме при някои от по-старите заемки, но като практика тя се налага главно при по-новите заемки. Например: *афтършейв* (*after shave*), *чатър* (*chatter*), *сървър* (*server*), *трилър* (*triller*), *бестселър* (*best seller*), *хорър* (*horror*), *пърформънс* (*performance*), *трейлър* (*trailer*), *пейджър* (*pager*), *профайлър* (*profiler*). Възможно е да е търсена аналогия, обединяваща думите в една фонетико-деривационна парадигма.

Транслитерацията се среща и при нови заемки, което е странно до известна степен, тъй като това са думи, чието звучене е познато вече в английския вариант. Например: *бартер* (*barter*), *дизайнер* (*designer*), *брокер* (*broker*), *стикер* (*stiker*), *тестер* (*tester*), *хакер* (*hacker*), *лидер* (*leader*), *постер* (*poster*), *принтер* (*printer*).

Все пак може да се открие тенденция в новите заемки да се прибягва по-често до транскрипция. Обаче дори и тогава спазването на изговора засяга само гласната, но не и съгласната, която в българския език, за разлика от английския, винаги се произнася.

Съществуват случаи и на двойственост при формите, когато още не се е наложила напълно еднозначно думата. Например: *пърформанс/пърформънс* (*performance*), *органайзер/органайзър* (*organizer*), *бургер/бъргър* (*burger*), *менажер/мениджър* (*menager*), *стопер/стопър* (*stopper*).

Известно време се изписваше по различен начин думата *токишоу* и *толкшоу* (*talk show*). Първият вариант е фонетичен, при втория се наблюдава транслитериране. В последно време се утвърди фонетичният вариант. Английската дума *гид* (*guide*) е приета в българския

език чрез руски и това е повлияло на изговора, но вече съществува и форма, съобразена с автентичния изговор – *гайд*. Други примери за колебливост или двоякост на изговора са *чейндж/чейнч*, *чендж* (*change*), *суитшърт/суичър*, *суитчър* (*sweat-shirt*).

Виждаме, че колебанията в изговора на английските заемки са доста сериозни. Няма единна система за предаването на думите и винаги несъответствието между английското и българското звучене са продиктувани от обективни фонетични трудности. По-скоро поетапното заемане на думите е довело до непоследователност в изговора и изписването им.

2. Семантична адаптация

Английските думи се заемат в повечето случаи с речниковото им значение, като се запазва семантичната и структурната им характеристика: *нюзрум* (*news room*), *секънд хенд* (*second hand*), *хендс фрий* (*hands free*), *фейс контрол* (*face control*), *прайм тайм* (*prime time*), *копирайтър* (*copy wrighter*).

Характерната за английските лексеми полисемия не се запазва при заемане в българския език. Английските заемки в българския речник битуват най-често като моносемантични. При това думата не се заема винаги с прякото значение, което има в английския. Например: *стаф /стъф* – *stuff*: 1. Лекарство, вещество, 2. Тъпча, натъпквам, бълг. дрога, наркотик, най-често марихуана; *постер* – *poster*: 1. Разлепвач на афиши, 2. Афиш; *трейлър* – *trailer*: 1. Ремарке, 3. Анонс, сцени от предстоящ филм; *пърформънс* – *performance*: 1. Изпълнение, 3. Представление; *бестселър* – *best seller*: 1. Продавач, 2. Нещо, което се продава добре; *флашка* – *flash*: 1. Блестя 2. Мяркам се, профучавам; *flash out* – изваждам, измъквам; *фешън* – *fashion*: 1. Начин 2. Мода, стил.

Интересна диференциация има при английската заемка *band* – група, музикална група. В българския език думата „бенд“ се използва за назоваване на джаз формация или по-голям оркестър, докато дериватът с родово окончание „банда“ – за група.

3. Деривационна адаптация

Усещането за изключително голямо количество нови чужди думи в българския език идва от факта, че доста от тях са с висока степен на производност. Те стават източник за вторични деривати с български или чужди съставки, както и за образуване на цели редици от производни сложни думи.

Продуктивни английски форманти за образуване на сложни съществителни в българския език: топ – *топновина, топмодел, топжурналист, топполицай, топкласация*; уеб – *уебстраница, уебдизайнер, уебадрес*; чейндж – *чейнчаджия, чейнджбюро*; шоу – *риалити шоу, шоусцена, шоуиндустрия, шоупрограма, шоубизнес, шоурум, токшоу*; секс – *сексшоп, секстелефон, сексимвол, секстуризм, сексбомба*, бизнес – *бизнес контакти, бизнес кореспонденция, бизнес секретарка, бизнес център*, офис – *офис оборудване, офис консумативи, офис секретарка, офис мениджър, офис техника*.

Производни думи се образуват и с помощта на морфемна модификация. Често срещана е афиксацията, главно суфиксация, в резултат на което се образуват корелати за женски род най-често или се образуват глаголни форми: *брадърка, айдълка, боксерки, брокер/брокерка, мис/миска, стафър (жарг.), фен/фенка, геймърка, кльбърка, тишърт/тишъртка, флашка, изкрейзвам, адвам, поствам, сейфвам, разфрендвам*.

Широко разпространена е субстантивацията. Някои абривиатури се възприеха в българския език и като субстантивни лексеми: *сиви (CV), джипи (GP), джиесем (GSM), есемес (SMS), пиар (PR), сиди (CD), юпи (yuppi, young urban professional)*.

4. Граматична адаптация

Неизбежно е заетите думи да се адаптират към граматичния строеж на българския език. В резултат на това те придобиват някои несвойствени им граматични признаци. Най-характерно е оформянето на видови двойки за свършен и несвършен вид по начина, характерен за българския език. Свършеният вид се образува предимно суфиксално, с наставка *-н-*, а не с префикси. Това може да се отбележи като особеност, тъй като при домашните глаголи именно префиксацията е универсалният начин за образуване на свършен вид на глаголи, а суфиксацията е значително по-рядка. Докато при английските думи рядко налюдаваме префиксация. Например: *адна – адвам, постна – поствам, копна – копвам, сейфна – сейфвам, ъндейтна – ъндейтвам*.

Сравнително редки са случаите, когато английската граматична форма не се осъзнава с характерното за нея граматично значение. Всеизвестен е примерът с маркера *-s* за множествено число, чието неразбиране доведе до конкурентни форми като *кекс (cakes – мн.ч.)* и *кейк (cake – ед. ч.)*. Сред съвременните заемки подобен е случаят с думата *слакси; slacks* – вид широки спортни панталони. Тук пък имаме дублиране на значението „множествено число“ с английския и с българския маркер.

Наблюденията върху адаптацията на английските заемки в българския език сочат, че независимо от достъпността на английския език днес и участието му в количественото разгръщане на българския словник липсва единство в начините, по които се предават английските думи. Може да се открие известен стремеж към по-голяма близост и точност при изговарянето и изписването на някои думи, но все още липсват последователно прилагани механизми и принципи, регулиращи и регламентиращи адаптацията на английската лексика към езиковите особености на българския език.

ЛИТЕРАТУРА

- Ванков 1972:** Ванков, Л. Ранните заемки от английски език в български. // *Годишник на СУ*, 1972, том 1.
- Виденов 1999:** Виденов, М. *Езикът и общественото мнение*. София, 1999.
- Данчев 1981:** Данчев, А. Англицизмите в българския език. // *Съпоставително езикознание*. 1981, кн. 3–5.
- Йорданова 1993:** Йорданова, Л. *Езикът на промяната*. София, 1993.
- Молхова 1979:** Молхова, Ж. Английските заемки в българския език. // *Помагало по българска лексикология*. София, 1979.
- Парзулова 2002:** Парзулова, М. *Неологизмите в съвременния български език*. София, 2002.
- Речник 2001:** *Речник на новите думи и значения в българския език*. София, 2001.
- Стефанова 1992:** Стефанова, С. Нови явления в съвременната българска лексика. // *Български език*, 1992, кн. 5.